

Avtalsrörelsen 2004

Nästa år löper avtalen ut för större delen av den privata sektorn och för hela den statliga sektorn. Löneutvecklingen har en avgörande betydelse för hur kostnader och priser utvecklas i ekonomin. Bedömningen av lönernas framtida utveckling är därmed central i Riksbankens analys av inflationsutsikterna.

Industriavtalet inledningen på en ny lönebildning

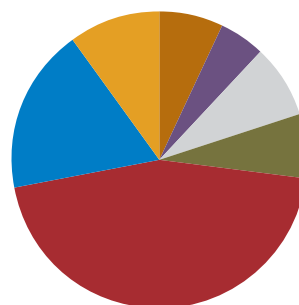
De två senaste avtalsrörelserna, 1998 och 2001, har präglats av en hög grad av samverkan mellan arbetsmarknadens parter. Industriavtalet som undertecknades i mars 1997 av samtliga organisationer inom industrisektorn är ett uttryck för detta. Bakgrunden till Industriavtalets tillkomst var att avtalsrörelsen 1995 hade misslyckats och resulterat i en avtalsrörelse präglad av kompensationskrav och höga genomsnittliga löneökningar. Lönerna i hela ekonomin steg i genomsnitt med nästan 5 procent per år under perioden 1995–1997 samtidigt som arbetslösheten var hög.

I Industriavtalet har parterna inom industrin enats om gemensamma principer för lönebildningen och formerna för avtalsförhandlingarna. Målsättningen är att nya förbundsavtal ska kunna träffas innan de föregående avtalen löpt ut. Den konkurrensutsatta sektorn ska genom tidiga avtal bli normerande för övriga avtalsområden och deras avtal ska fungera som riktmärke. Industriavtalet har fått efterföljare på andra delar av arbetsmarknaden och närmare hälften av arbetstagarna omfattas numera av någon form av samarbets- eller förhandlingsordningsavtal. Det finns i dag en bred samsyn på arbetsmarknaden om den konkurrensutsatta sektorns lönenormerande roll.

Industriavtalet tillämpades för första gången i avtalsrörelsen 1998. Industrin var först ut och tecknade ett treårigt avtal som kom att fungera som ett riktmärke för övriga grupper på arbetsmarknaden. I hela ekonomin blev löneökningarna ca 3,5 procent per år för avtalsperioden 1998–2000, vilket är betydligt lägre än i avtalsrörelsen dessförinnan.

Samtidigt som det har skett ett ökat samarbete på central nivå (förbunds nivå) har den lokala lönebildningen fått en allt större roll, framförallt på tjänstemannasidan. I dag har en femtedel av den privata sektorn lokal löne-

Diagram R8. Avtalskonstruktioner inom privat sektor.

bildning (se diagram R8). Den vanligaste avtalsformen i privat sektor är förbundsavtal med en lönepott som fördelas i de lokala förhandlingarna kompletterad med någon slags individgaranti. Detta gäller för ungefär hälften av de anställda. Var tredje anställd inom offentlig sektor har idag helt sifferlösa avtal dvs. både löneutrymmet och fördelningen bestäms helt och hållet i lokala förhandlingar. Dessa institutionella förändringar under senare år har gjort det mer problematiskt att dela upp löneökningarna i avtalade och övriga.⁵

- Lönepott med individgaranti 45%
- Generell utläggning och lönepott 18%
- Generell utläggning 10%
- Lokal lönebildning med stupstock och individgaranti 8%
- Lönepott utan individgaranti 7%
- Lokal lönebildning 7%
- Lokal lönebildning med stupstock 5%

Källa: Medlingsinstitutet.

Olika sätt att mäta löneutvecklingen:

Den månatliga konjunkturlönestatistiken:

Lönebegreppet är lön för arbetad tid samt vissa rörliga och fasta tillägg.

Det månatliga arbetskostnadsindexet (AKI):

Utgår från konjunkturlönestatistiken men inkluderar även lön för icke arbetad tid samt avtalade och lagstadgade arbetsgivaravgifter.

Den årliga lönestrukturstatistiken:

Det är en årlig, individbaserad undersökning som syftar till att visa lönestrukturen på arbetsmarknaden. Statistikkällorna ovan räknas till den officiella lönestatistiken.

Lönesummor i nationalräkenskaperna (NR):

I dessa inkluderas alla skattepliktiga inkomster. Genom att lägga till kollektiva avgifter och indirekta löneskatter erhålles ett mått på den totala arbetskostnaden. Denna statistikkälla räknas dock inte till den officiella lönestatistiken.

Källor: Medlingsinstitutet och SCB.

⁵ Notera att avtalade löneökningar beräknas som ett genomsnitt som innefattar alla typer av förbundsavtal, även de som inte specificerat någon lönepott alternativt är helt sifferlösa. För ytterligare diskussion se Uddén Sonnegård, E., "År "löneglidning" ett problem?", *Penning- och valutapolitik* 4, 2003, Sveriges riksbank.

Utfall i avtalsrörelsen 2001

I avtalsrörelsen 2001 var industrin återigen tidigt ute och tecknade ett treårigt avtal på 2,7 procent per år, varav 0,3 procentenheter utgjordes av arbetstidsförkortning. LO hade inför avtalsrörelsen enats om en gemensam plattform med låglönesatsningar. Handelsanställdas förbund och Kommunalarbetareförbundet, som förhandlade bland de sista i avtalsrörelsen, slöt avtal som var ca 1 procentenhet högre än avtalen inom industrin. De avtalade löneökningarna för såväl näringslivet som för ekonomin som helhet blev i genomsnitt 2,4 procent per år enligt den officiella lönestatistiken.

Löneutvecklingen kan mätas på flera olika sätt och utfallet skiljer sig åt beroende på vilket lönebegrepp som används.⁶ Konjunkturlöne-

är det utvecklingen av de totala arbetskostnaderna som är relevanta. Dessa kan erhållas från Arbetskostnadsindex (AKI) eller genom att dividera lönesummorna i nationalräkenskaperna (NR) med antalet arbetade timmar från NR. Gemensamt för alla beräkningar är att lönerna i näringslivet tycks ha ökat något snabbare under perioden 2001–2002 än under perioden 1998–2000. Löneökningstakten har dock varit långsammare än i avtalsrörelsen 1995 då samordningen misslyckades.

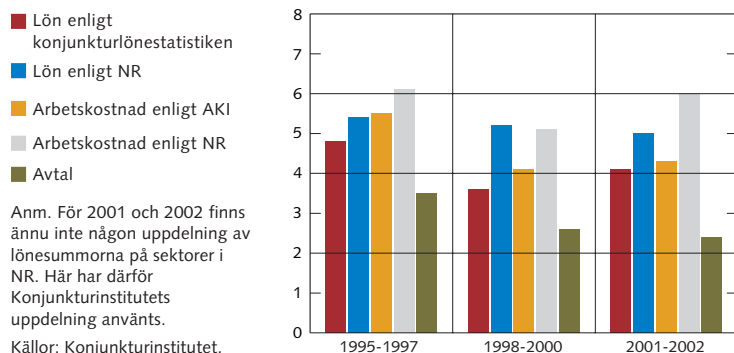
Enligt konjunkturlönestatistiken har lönerna i näringslivet i genomsnitt ökat med ca 4 procent per år under perioden 2001–2002 (se diagram R9). Det kan jämföras med arbetskostnaderna enligt lönesummor från NR som visar på en genomsnittlig ökning på ca 6 procent per år under samma period. Att lönesummorna i NR indikerar en snabbare löneökningstakt än konjunkturlönestatistiken beror på att måttet är bredare och omfattar bl.a. lagstadgade och avtalade arbetsgivaravgifter samt olika typer av skattepliktiga förmåner. Preliminära utfall från konjunkturlönestatistiken för januari–augusti i år visar på en genomsnittlig löneökningstakt på 3,2 procent. Denna siffra väntas dock bli något högre i takt med att fler lokala avtal blir klara. Det innebär att takten på löneökningarna dämpats med närmare 1 procentenhet jämfört med perioden 2001–2002.

I den offentliga sektorn har lönerna ökat snabbare än i både industrin och övriga delar av näringslivet under de senaste åren (se diagram R10). Sett i ett längre tidsperspektiv har dock löneutvecklingen – enligt konjunkturlönestatistiken – inom den offentliga sektorn varit påtagligt svagare än löneutvecklingen inom näringslivet (se diagram R11). Det ska dock ses i ljuset av omfattande förändringar i såväl den privata som offentliga sektorns strukturer och arbetskraftssammansättning.

Avtal för ca 550 000 anställda har hittills omförhandlats

I år har ett 30-tal avtal omförhandlats. De berör ca 100 000 anställda inom privat sektor och ca 450 000 inom kommunal sektor. Det har enbart rört sig om avtalsområden utanför industrin. Tvååriga avtal som löper ut 31 december 2004 eller under första halvåret 2005 har varit vanligast. De avtalade löneökningarna i privat sektor 2003 har hamnat på mellan 3,5 och 4,5

Diagram R9. Lön och arbetskostnad i näringslivet. Årlig procentuell förändring

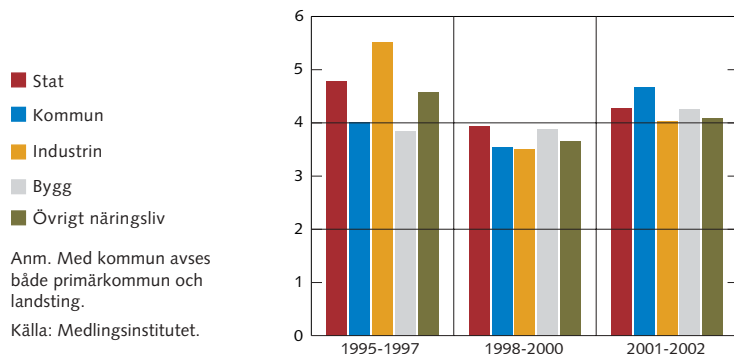

Anm. För 2001 och 2002 finns ännu inte någon uppdelning av lönesummorna på sektorer i NR. Här har därför Konjunkturinstitutets uppdelning använts.

Källor: Konjunkturinstitutet, Medlingsinstitutet, SCB och Riksbanken.

statistiken och lönestrukturstatistiken är att fördra om man vill belysa löneutvecklingen. För Riksbankens bedömning av inflationsutsikterna

Diagram R10. Löneutvecklingen enligt konjunkturlönestatistiken. Årlig procentuell förändring

Anm. Med kommun avses både primärkommun och landsting.

Källa: Medlingsinstitutet.

6 Se fördjupningsruta "Lönestatistik och uppdatering av avtalsläget våren 2002", i Inflationsrapport 2002:2 och fördjupningsruta "Löner och statistik" i Konjunkturinstitutets lönebildningsrapport 2003.

procent och uppgår i genomsnitt till ca 4 procent. För 2004 uppgår de avtalade löneökningarna till mellan 2,5 och 3,1 procent, i genomsnitt ca 3 procent. Kommunalarbetareförbundet sade i fjol upp sitt tredje avtalsår och slöt fr.o.m. 1 juli i år ett tvåårigt avtal för anställda inom kommun och landsting. Avtalet innebar avtalade löneökningar på lägst 3,95 procent det första avtalsåret och lägst 2,45 procent det andra avtalsåret. Avtalet löper ut i mars 2005. Det innebär att Kommunalarbetareförbundet kommer att omförhandla sitt avtal samtidigt som övriga grupper inom kommun och landsting.

Huvuddelen av avtalen löper ut i mars och april 2004

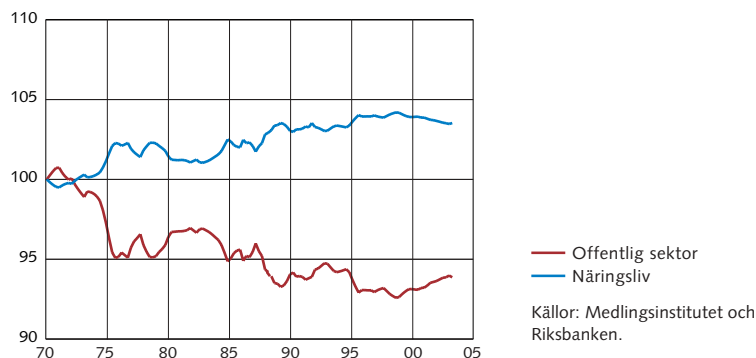
Totalt kommer ca 1,7–1,8 miljoner arbetstagar att beröras av förhandlingarna om nya löneavtal nästa år. Utöver det tillkommer en stor grupp anställda som berörs genom s.k. hängavtal. En majoritet av de anställda inom privat sektor omfattas och samtliga anställda inom statlig sektor. Först ut i avtalsrörelsen är banksektorn vars avtal löper ut den 31 december i år. För merparten av de privatanställda (ca 70 procent) löper avtalen ut den 31 mars eller den 30 april 2004 (se diagram R12). Det gäller bl.a. exportindustrin och handeln. Avtalen på det statliga området löper ut nästan ett halvår efter huvuddelen av avtalen inom privat sektor.

Avtalsförhandlingarna inom banksektorn inleds i mitten av november. I förhandlingsordningsavtalen för industrin, handeln och den statliga sektorn finns inskrivet att förhandlingarna ska inledas tre månader innan det föregående avtalet löper ut. För de avtal som löper ut den 31 mars kan förhandlingarna därför antas inledas efter årsskiftet. I december kommer fackförbunden inom verkstadsindustrin att lämna över specifika avtalskrav till arbetsgivarna.

Låglönesatsningar

LO har enats om en ram för löneökningarna som ska vara vägledande i de förbundsvisa förhandlingarna. Kraven har en tydlig låglöneprofil även i denna avtalsrörelse. LO kräver löneökningar på minst 650 kronor per månad i genomsnitt för avtalsområdet, dock lägst 3,2 procent. Av detta belopp garanteras varje individ 350 kronor, medan resten fördelas i lokala förhandlingar. Omräknat i procent innebär det enligt LO att lönekraven hamnar i ett intervall

Diagram R11. Timlöneutveckling i offentlig sektor och näringslivet i relation till den genomsnittliga löneutvecklingen i hela ekonomin.
Index, genomsnittlig timlöneutveckling i hela ekonomin=100

på mellan 3,2 och 4,2 procent och att löneutrymmet för LO-förbunden i genomsnitt blir ca 3,5 procent. Det betyder att förbund med höga genomsnittslöner måste vara beredd att hålla tillbaka sina avtalskrav för att områden med lågt löneläge ska kunna få högre löneökningar. Fackförbunden inom industrin ansluter sig i stort sett till de krav som LO formulerat. Skillnaden är att industrin även i denna avtalsrörelse vill fortsätta att förkorta arbetstiden, vilket beräknas kosta ca 0,5 procentenheter och innebär att utrymmet för löneökningar blir 2,7 procent. Låglönesatsningarna har därmed även stöd hos tjänstemannaförbunden SIF och Civilingenjörernas förbundet. Arbetsgivarna å sin sida är kritiska till de krav som framkommit hittills och vill inte in-teckna stora delar av utrymmet för löneökningar i förbundsavtal. Låglönesatsningar riskerar enligt arbetsgivarna att pressa upp lönekostnaderna i hela näringslivet.

Spänningar i lönebildningen

Parterna på arbetsmarknaden har olika syn på vad som ska räknas in när utrymmet för lönekostnadsökningarna fastställs. Det hänger bl.a. samman med regeringens beslut att låta arbetsgivarna betala även för den tredje sjuklöneveckan fr.o.m. 1 juli i år och de allt högre kostnaderna för tjänstemännens avtalspensioner. LO och fackförbunden inom industrin menar att bara kostnader som parterna själva förhandlat om ska ingå i det fastställda utrymmet. Arbetsgivarna vill däremot att samtliga kostnader ska ingå. Det från inflations-synpunkt avgörande är enhetsarbetskostnaden i vilken arbetsgivarnas totala kostnadsökningar

för arbetskraften relateras till produktivitetstillväxten. Under 2004 planerar regeringen att införa ytterligare förändringar i sjukförsäkringen i syfte att öka de ekonomiska drivkrafterna för att minska ohälsan.

I de senaste avtalsrörelserna har treåriga avtal varit vanligast. Osäkerheten om sjukförsäkringens framtida utformning kan medföra att parterna väljer att träffa kortare avtal.

Under de senaste åren har det byggts upp vissa spänningar i lönebildningen, t.ex. för att tjänstemännen har haft en snabbare löneutveck-

varit än mer påtagliga. Industritjänstemännen har de senaste åren i genomsnitt haft ca 1,5 procentenheter högre löneökningstakt än industriarbetarna (se diagram R13). De senaste månaderna har dock skillnaderna blivit mindre.

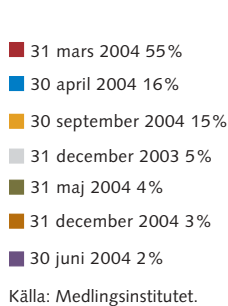
Facken inom industrin har kartlagt dessa löneskillnader och funnit att det är en större andel tjänstemän än arbetare som fått en löneökning på mer än 10 procent.⁷ Deras bedömning är att marknadskrafterna har större betydelse för tjänstemännens löneutveckling.

Kraven överstiger vad som anses vara lämpligt

Konjunkturinstitutet har av regeringen fått i uppdrag att årligen publicera en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen. Konjunkturinstitutet har i årets lönebildningsrapport gjort bedömningen att den samhällsekonomiskt mest lämpliga ökningstakten för lönekostnaderna är 2,9 procent per år 2004–2006, mätt enligt konjunkturlönestatistiken. Detta utrymme fördelas mellan avtalade löneökningar på 1,7 procent och en resterande "löneglidning" på 1,2 procent. Beräkningen syftar till att visa hur lönebildningen kan bidra till att konjunkturen återhämtar sig snabbare och möjliggöra en ökad sysselsättning. Bedömningen av vad som är den mest lämpliga ökningstakten för lönekostnaderna skiljer sig dock från vad som anses vara den mest troliga. I det mest troliga scenariot räknar Konjunkturinstitutet med att lönekostnaderna i näringslivet, enligt konjunkturlönestatistiken, ökar med i genomsnitt 3,4 procent per år 2004–2006.

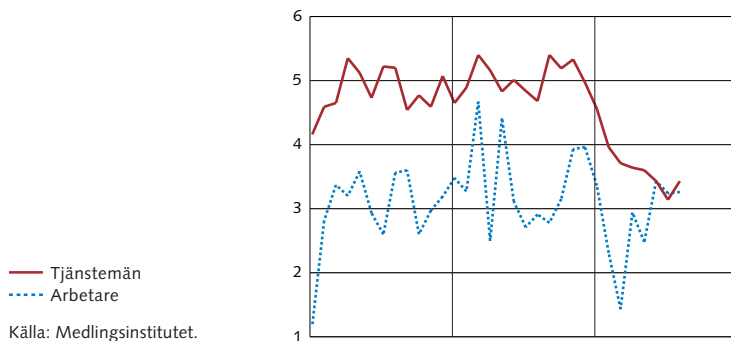
Riksbanken gör i inflationsrapporten en egen prognos över vad som bedöms vara den mest sannolika utvecklingen av lönekostnaderna. Avgörande för penningpolitiken är om de prognostiserade lönekostnaderna är förenliga med en utveckling av inflationen i linje med inflationsmålet. De senaste avtalsrörelserna 1998 och 2001 får betecknas som relativt lyckade. Trots att löneförhandlingarna i den senaste avtalsrörelsen inleddes i slutet av en period med förhållandevis snabb tillväxt blev resultatet relativt måttliga löneökningar. Däremot har övriga lönekostnader stigit kraftigt under det senaste året. Det avgörande för inflationsstrycket i ekonomin är ökningen av de totala lönekostnaderna.

Diagram R12. Avtalens utlöpning.

ling än arbetarna. Enligt konjunkturlönestatistiken har tjänstemännens löner i näringslivet i genomsnitt ökat 0,5 procentenheter snabbare än arbetarnas under perioden januari 2001 till augusti 2003. Inom industrin har skillnaderna

Diagram R13. Löneutveckling inom industrin enligt Konjunkturlönestatistiken. Årlig procentuell förändring

⁷ Facken inom Industrin, "Löner inom industrin 2002", oktober 2003.